

Оригинални научни рад

UDK: 659.3:32(497.113 Vrbas)

DOI: 10.7251/FLZB2103011S

Пропаганда Милана Стојадиновића у Врбаској бановини на примеру листа Врбаске новине

Бојан Симић¹

Институт за новију историју Србије, Београд

Сажетак: *Председник владе и министар спољних послова Краљевине Југославије од јуна 1935. до фебруара 1939. Милан Стојадиновић био је свесћан значаја пропаганде и поклањао јој је особитију пажњу и на њеном сировођењу свакодневно радио. Поседну улогу у њојме заузимала је штампа, тада доминантно средство информисања. Крајем тридесетих највише листова излазило је у Савској бановини 389, док је у Врбаској бановини излазило најмање (свега четири током 1938). Из поменутог разлога су они постојећи били од велике важности за владину пропаганду. Међу њима централно место заузимају Врбаске новине из Бање Луке које су биле и званични орган бановине. Као такав лист је био у тесној вези са Централним прес-бироом и партијском централом у Београду из којих је снабдеван текстовима и фотографијама. Писање Врбаских новина у овом периоду карактерисало је снажно подржавање владине политике, величање њених*

1 smcbjn@yahoo.com. Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

резултата, што се нарочито односило на председника владе Милана Стојадиновића. Та активност доживеће своју кулминацију током изаборне кампање за парламентарне изборе који су одржани у децембру 1938. Циљ рада је да се на основу архивски извора, литературе и шtamпе утврди место и улогу Врбаских новина у пропаганди коју је сироводио председник владе Краљевине Југославије Милан Стојадиновић.

Кључне речи: Врбаска бановина, Милан Стојадиновић, Врбаске новине, пропаганда, штампа

Пропаганда постоји колико и организовано људско друштво. Професор Дејвид Велч је крајем 20. века формулисао политичку пропаганду као „намерни покушај да се утиче на мишљење публике емитовањем идеја и вредности из специфичних разлога, свесно формираних да служе интересима пропагандисте и његових политичких господара, директно или индиректно“.² Посебан узлет пропаганда доживљава током тридесетих година прошлог века под утицајем нацистичке Немачке и тамошњег министарства пропаганде на челу са Јозефом Гебелсом. Председник владе и министар спољних послова Краљевине Југославије од јуна 1935. до фебруара 1939. Милан Стојадиновић био је свестан значаја пропаганде и поклањао јој је особиту пажњу и на њеном спровођењу свакодневно радио. Посебну улогу у томе заузимала је штампа, тада доминантно средство информисања. Штампа је у држави била неравномерно распоређена. Крајем тридесетих највише листова излазило је у Савској бановини 389, док је у Врбаској бановини излазило најмање (свега четири током 1938).³ Ово је само један од показатеља културних, али и економских, разлика које су постојале у Краљевини Југославији. Најмања

2 Објављено у: *History today* 49, августа 1999, цитирано према: Nicholas Cull, David Culbert, David Welch, *Propaganda and mass persuasion, A historical encyclopedia, 1500 to present*, (Santa Barbara/Denver/Oxford: ABC Clio, 2003), 322.

3 Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-39*, knjiga IX, (Beograd: Državna štamparija, 1939), 392.

неписменост почетком тридесетих била је у Дравској бановини 5,54 %, а највећа је владала управо у Врбаској бановини где је неписмено било чак 72,6% становништва.⁴

Према званичној статистици за 1938. годину од четири листа у Врбаској бановини један је означен као званични, други као политички, док су још излази по један културни и један сталешки лист. То су поред *Врбаских новина* били Службени лист Врбаске бановине, Гласник лекарске коморе из Бања Луке и Приједорски недељни гласник. У току изборне кампање за парламентарне изборе у новембру 1938. основан је и лист Народна воља који је излазио у Дервенти као недељни лист за „политику, привреду, обрт и трговину“.⁵

Лист о коме говоримо основан је 1929. под именом Службени лист Врбаске бановине, Званични орган Краљевске банске управе Врбаске бановине и излазио је у Бањој Луци. У почетку је то било само једном недељно. Од 1. децембра 1932. лист носи нови назив *Врбаске новине*. Овај датум изабран је јер се поклапао са годишњицом проглашења Краљевине СХС/Југославије, што је требало да значи његов правац деловања у смислу подршке унитарне и јединствене државе. Редовност излажења *Врбаских новина* током дванаест година постојања често се мењала. Лист је излазио сваки дан осим понедељком током 1935. и 1936. да би од маја 1937. лист излазио три пута недељно и то средом, петком и недељом. Наравно, по потреби штампани су и ванредни бројеви. Кључна личност у том периоду био је познати новинар Матко Кумарић аутор „Монографије Врбаске бановине“ из 1932, човек који се у заглављу водио као власник листа за

4 Процент неписмених у осталим деловима земље био је следећи: Дринска бановина 62,11 %, Дунавска 28,87 %, Моравска 61,96 %, Приморска 57,46 %, Савска 27,67 %, Вардарска 70,86 %, Зетска 66,04 %, Београд 10,87 %. Краљевина Југославија, Општа државна статистика, Статистички годишњак 1934–1935, књига VI, (Београд: Штампарија „Раденковић“, 1936), 30.

5 Више о политичкој ситуацији у Врбаској бановини: Перко Војиновић, Врбаска бановина у политичком систему Краљевине Југославије, (Бањалука: Филозофски факултет, Одсек за историју, 1997); Ђорђе Микић, Политичке странке и избори у Босанској Крајини, (Бањалука: Институт за историју, 1997); Бојан Стојнић, *Штампа и штампарије у Бањалуци (до 1941)*, (Бањалука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2006).

банску управу и уредник листа.⁶ Кумарић је рођен 1895. и био је опредељен за интегрално југословенство, што је исказивао чланством у владајућој партији током диктатуре, а касније је постао и члан Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ).⁷ Лист је штампан претежно на ћирилици али је било и бројева објављених на латиници, као и оних где су били текстови на оба писма. Углавном је објављиван на четири стране, а до априла 1941. изашло је преко 1.780 бројева. Излажење је прекинуло ратно стање и окупација. Текстови су у великој већини остали непотписани што је требало да значи да иза свега написаног стоји целокупна редакција.

Као провладин лист *Врбаске новине* био је у тесној вези са Централним прес-биroom (ЦПБ), незваничним министарством пропаганде у Краљевини Југославији, и партијском централом владајуће ЈРЗ у Београду из којих је снабдеван текстовима и фотографијама. ЦПБ је на територији Краљевине Југославије, поред централе у Београду, имао сталне дописнике на територији сваке од девет бановина. Ти дописници су се углавном налазили у средиштима самих бановина, али су се кретали и по унутрашњости. Један од њих био је и у Бањој Луци одакле је редовно слао недељне, месечне и годишње извештаје.⁸ Дописник је имао и надзорну улогу над штампом у повереној му области.

У недостатку листова у Врбаској бановини они постојећи су били од велике важности за владину пропаганду. Како су напред наведене чињенице утицале на оријентацију *Врбаских новина* говори и део из извештаја дописника ЦПБ-а из Бање Луке од 15. марта 1936. године. У њему се дословно каже: „Придржавајући се општих граница рада и политичке линије какву је аутоматски поставила сама околност да је лист власништво Банске управе,

6 Књига има стотинак страна и садржи велики број аутентичних фотографија и статистичких података који се односе на саму бановину са геолошком и историјском белешком. Предговор је написао др Васо Глушац. Иако је наслов латинични текст је писан ћирилицом. Matko Kumarić, *Monografija Vrbaske banovine*, (Banja Luka, 1932).

7 Подаци преузети са сајта Архива Републике Српске: https://arhivrs.org/?blog_post=monografija-vrbaske-banovine-1932, (датум приступа 24. 11. 2021).

8 О оснивању, улози и деловању Централног прес-бироа видети: Бојан Симић, Пропаганда Милана Стојадиновића, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2007), 79–103.

Врбаске новине (Бања Лука) продужују рад у постављеном и у прошлом извештају истакнутом правцу – СУСТАВНО ПРОПАГИРАЊЕ УНИТАРИСТИЧКЕ ПОЛИТИКЕ, У ПОЛИТИЧКОМ И КУЛТУРНОМ ПРАВЦУ, ТЕ ЗАСТУПАЊЕ ИНТЕРЕСА РЕЖИМА И СТРАНАЧКЕ ФОРМАЦИЈЕ КОЈА ТУ ПОЛИТИКУ ПОДРЖАВА И У НАРОДУ ЗАСТУПА” [велика слова у оригиналу].⁹

Трансформација *Врбаских новина* од информативног листа до фактички страначког гласила није се десила преко ноћи. Током 1935. могли су се читати и текстови о активности опозиције, пре свега у Босанској крајини. Прва годишњица Стојадиновићеве владе јуна 1936. готово да није посебно обележена на страницама листа. Значајнији помаци могу се уочити током изборне кампање за општинске изборе током јесени 1936. Тада је већи део прве две стране посвећиван спољнополитичким активностима владе, као и страначким активностима у самој земљи. Друга годишњица владе већ је изгледала потпуно другачије. Томе је пре свега допринела пропагандна делатност на свим и прикупљање материјала под фирмом „Двогодишњица рада владе г. др. Милана Стојадиновића“. Акцију је покренуо шеф ЦПБ-а Коста Луковић са намером да се материјал дистрибуира странам и домаћим новинарима и објави током јуна 1937. Материјал који је добијен од ЦПБ-а *Врбаске новине* су штампале на првим страницама у време обележавања двогодишњице рада владе. Из њега се јасно могло закључити да је „ретко која влада забележила оволике успехе“, па чак се и поставља питање да ли би превагнуо рад две године Стојадиновићеве владе или свих седамнаест претходних од стварања Југославије.¹⁰ Ово очигледно претеривање била је само назнака за текстове који ће уследити у каснијем периоду.

У читавај просветној политици ни оно базично питање основног школства и његове обавезности није решено. На ово питање пропаганда је обраћала пажњу, што се нарочито може рећи за заосталије крајеве каква је била Босанска

9 Архив Југославије (АЈ), Фонд Централни прес-биро (38), фасцикла 2, Извештај дописника ЦПБ из Врбаске бановине од 15. марта 1936.

10 „Dvogodišnjica rada vlade g. dr. Milana Stojadinovića, VI 1935 – VI 1937“, Врбаске новине, 25. 6. 1937, 1.

крајина. *Врбаске новине* у чланку „Просветна политика владе г. д-р Милана Стојадиновића” говоре о томе како су решена три „најкрупнија” проблема из основне наставе. Та три проблема су, према листу, били: издржавање школа, изједначавање учитеља са осталим чиновништвом у дисциплинском погледу и побољшање кадра школских надзорника на Вишој педагошкој школи.¹¹ Генерално, једна од карактеристика пропаганде била је та да су сваке мере владе и банске управе, без обзира на њихову ограниченост која је често намењена санирању неке штете, преувеличаване и представљане као нешто епохално, до тада невиђено у историји земље и области.

Обележавање трогодишњице владе 24. јуна 1938, донела је још снажнију активност ЈРЗ широм земље али и још јачу подршку *Врбаских новина*. У текстовима су понављане пропаганде тезе како је Југославија пре доласка Стојадиновића од седам суседа имала пет непријатеља док је сада „ојачала пријатељства и проширила њихов“, „хрватско питање поставила на реалне основе“, односно као што неименовани аутор текста написа „кудагод се окренемо, у било које министарство завиримо, свуда ћемо наићи на дела, давно прижељкивана од народа, која се први пут остварују тек под владом г. др. Милана Стојадиновића“.¹²

Уопште узевши, писање *Врбаских новина* у периоду између 1935. и 1939. карактерисало је снажно подржавање владине политике, величање њених резултата, што се нарочито односило на личност и дело председника владе Милана Стојадиновића. Та подршка влади и њеном председнику доживеће своју кулминацију током предизборне кампање за парламентарне изборе који су расписани 10. октобра а одржани у 11. децембра 1938. Председник владе Стојадиновић је у једном свом писму конципирао пропагандно деловање током кампање следећим речима: „Почети поступно и полако у почетку, тихо, па све јаче и јаче тако да и употреба аргумената и штампање летака и држање конференција буде најинтензивније тек неколико

11 „Просветна политика владе г. д-р Милана Стојадиновића“, *Врбаске новине*, 23. 6. 1937, 1.

12 „Три године владе г. др Милана Стојадиновића“, *Врбаске новине*, 26. 6. 1938, 1-2.

дана пред изборе, када се треба сручити свом снагом на противника. Не треба према томе сувише рано испуцати све аргументе, већ оставити јачину ударца да непријатељ осети пред сам дан избора, тако да нема кад да се прикупи и освести“.¹³ Наведено се одразило и на писање *Врбаских новина*. Лист је у неким редовним временима обично на првој страни објављивао вести из унутрашње и спољне политике, на другој и трећој текстове везано за локална дешавања на пољу привреде, културе и слично, док би четврта страна била резервисана за службене вести и акта бановине. Наведена структура текстова у време изборне кампање за парламентарне изборе драстично се променила у корист политичких вести, пре свега оних из унутрашње политике. Није био редак случај да су чак три странице биле посвећене активностима владајуће партије и њеног председника, односно критици представника опозиционе листе коју су чиниле бројне странке а чији је носилац био Владко Мачек.¹⁴

Парламентарни избори децембра 1938. предвиђали су избор 370 народних посланика од којих за Врбаску бановину отпадало 26. У двомесечној кампањи председник владе Стојадиновић је одржао девет говора од којих је један био у тадашњем Босанском Новом на територији Врбаске бановине. Датум 20. новембар није случајно изабран јер је пао само дан пре обележавања 20 година од уласка српске војске у Бања Луку. По званичним извештајима на митингу се окупило око 30.000 људи.¹⁵ *Врбаске новине* су писале да Крајишници неће другу политику осим оне коју води Стојадиновић и ЈРЗ која се заснива на „идеалима југословенског родољубља“, као и да су на митингу били „најугледнији домаћини“ из скоро сваког села

13 АЈ, 37-16, Писмо М. Стојадиновића председнику XXIV подбора ЈРЗ Милораду Иванићу.

14 На опозиционој листи чији је Мачек био носилац налазили су се: Хрватска сељачка странка, Самостална демократска странка, Демократска странка, Земљораднички савез, Народна радикална странка, као и владајућа странка у време диктатуре Југословенска национална странка.

15 Подаци о посети на митинзима на којима је говорио Милан Стојадиновић уз очигледна претеривања објављивани су у провладиној штампи а касније су унети у пропаганду публикацију ЈРЗ „Један народ, једна држава, један краљ“ која је садржала Стојадиновићеве говоре из кампање.

и среза.¹⁶ У уводнику на дан митинга освануо је и наслов „Добро дошао Вођо и Шефе“.¹⁷

На страницама *Врбаских новина* живо су се описавали моменти пре доласка председника владе. Лоше време, облаци и магла, полако су се разилазил па је наводно неко рекао: „Види се да се он приближује. Ево сунца, ево нашег вође“.¹⁸ Приликом изласка из воза симболично су га дочекале три девојчице, једна православна, једна католикиња и једна муслиманка. Збор је отворио министар шума и руда Богољуб Кујунџић који је претходно био бан Врбаске бановине (1935–1937) и реч дао свом партијском шефу. Стојадиновић је говор почео са „драга браћо из Босанске крајине“ и одмах је повезао крај са краљем Петром првим који је „кроз ваше кланце, с вашим прецима, чете водио“. За Босанску крајину тврдио да је била „образац Југославије“, где су се православни, муслимани и католици „такмичили у борби за слободу кроз векове“. Након похвале крају чија највећа вредност лежи у „вредним рукама“ и у „родољубивим срцима“, Стојадиновић је кренуо да хвали сопствени рад. Он је на митингу говорио о томе да је његова влада „само у северним крајевима наше земље“ доделила земљу за око 22.000 добровољачких породица, навео је и како је 6.000 породица у Врбаској бановини уредбом о додељивању шумског земљишта добило земљу, као и како је 7.000 тзв. беглучких спорова ликвидирано уз праведну надокнаду.¹⁹

У наредном делу говора упоредио је листу ЈРЗ на чијој су страни дела и опозициону листу као „гомилу бродоломника“ који имају само „празне речи и очај оних, који су некада ведрили и облачили, а за земљу нису ништа учинили“. Дакле, закључак је био да су на једној страни били су они који граде а на другој они који разграђују. Стојадиновић се осврнуо на јединство југословенског народа што су Никола Пашић и Анте Трумбић навели још

16 „Манифестациони збор ЈРЗ у Бос. Новом“, Врбаске новине, 23. 11. 1938, 1.

17 „Dobro došao Vođo i Šefe“, Врбаске новине, 20. 11. 1938, 1.

18 „Леп одазив присталица ЈРЗ из Бања Луке“, Врбаске новине, 23. 11. 1938, 2.

19 АЈ, Збирка Милана Стојадиновића (37), фасцикла 2, листови 389-393.

у Крфској декларацији 1917, односно залагање ЈРЗ за једну и недељиву Југославију и јединство троименог народа. Овај део говора вероватно је убачен накнадно јер је Трумбић умро само три дана пре митинга у Босанском Новом. На крају је уследио позив да се гласа за његову листу коју је назвао „листа мира на границама“, „листа реда и листа рада“.²⁰ *Врбаске новине* су преносиле како неколико десетина хиљада људи „урнебесно клицало“ једна држава, један народ, један вођа! Дакле, није се радило о пароли једна држава, један народ, један краљ што је била званична парола ЈРЗ за изборе, већ је у броју од 23. новембра писала управо она нацистичка (*ein Reich ein Volk ein Führer*).²¹ Да ли је то урађено намерно или је реч о омашки у овом тренутку немамо јасан одговор.

Током саме кампање у Бању Луку су пристигле и покретна изложба која је величала владине резултате „Три године владе Милана Стојадиновића“, као и пропагандни филм специјално снимљен за потребе изборне кампање монтиран у Немачкој „Путем препорода, Југославија, јуче, данас, сутра“.²² Филм је емитован неколико пута од 3. децембра а констатовано је да је то први такав филм у историји Југославије а да тонски део филма не заостаје „ни у чему од најбољих филмова стране производње“.²³ Читаоци *Врбаских новина* су позивани на изложбу данима унапред а наглашавано је да је посета изложби бесплатна. На њеном отварању говорио је лично шеф ЦПБ-а Коста Луковић. У говору том приликом посебно је истакао оно што је Стојадиновићева влада учинила за Врбаску бановину. И он је поменуо доделу земље и решавање беглучких спорова али је нагласио и податке о додели садница, приплодне стоке, изградњи водоводне мреже...²⁴ *Врбаске новине* су забележиле да је изложбу посетило 4.000 људи само у

20 АЈ, 37-2-396/398.

21 „Манифестациони збор ЈРЗ у Бос. Новом“, *Врбаске новине*, 23. 11. 1938, 1.

22 Комплетан транскрипт филма видети у: Симић, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, 319-324.

23 „Приказивање филма Путем препорода“, *Врбаске новине*, 4. 12. 1938, 4.

24 „Говор шефа Централног пресбиороа г. др Косте Луковића“, *Врбаске новине*, 28. 10. 1938, 1-2.

току једног дана. Конкретно радило се о 29. октобру.²⁵ Изложбу су поред угледних грађана, адвоката, лекара и официра посећивали и ученици, па су тако забележене организоване посете ученика Реалне гимназије и Пољопривредне школе из Бање Луке. *Врбаске новине* су искористиле део графичког материјала кориштеног у изложби а везано приказане резултате владе и публиковале их током кампање.

Важан сегмент писања *Врбаских новина* у предизборној кампањи били су текстови уперени против опозиције. Они су по правилу излазили на првој страни и другој страни у десном углу. У њима су вође опозиције описиване као „несавесни спекуланти“ чији је циљ раскућити кућу, као националисте без национализма и демократе без демократије.²⁶ За њих је писано да им је битно домоћи се власти односно да је власт „императив њиховог постојања“.²⁷ По правилу све супротно важило за владајућу партију, а пре свега за њеног председника „највећег државника Југославије“ Милана Стојадиновића.²⁸ Њему се приписивала моћ предвиђења, као „једна од највећих врлина сваког државника“.²⁹ У једном уводнику се ишло толико далеко да је проглашен за једног од „највећих савремених државника“.³⁰

Стојадиновићеви предизборни говори до детаља су преношени на страницама *Врбаских новина* са индикативним насловима који су појачавали поруку на њима послату. Такође, праћени су и функционери ЈРЗ који су одржавали зборове и митинге по бановини међу којима је посебно апострофиран министар Кујунџић. Сами избори на страницама штампе постављени су као плебисцит: „За или против Југославије“.³¹ Тиме је јасно стављено до

25 „Јуче у Бањој Луци 4.000 лица посетило изложбу Три године владе др М. Стојадиновића“, *Врбаске новине*, 30. 10. 1938, 2.

26 „Националисти без национализма, демократи без демократије“, *Врбаске новине*, 28. 10. 1938, 2.

27 „Партизанска посла“, *Врбаске новине*, 21. 10. 1938, 2.

28 „Највећи државник Југославије“, *Врбаске новине*, 9. 10. 1938, 1.

29 „Моћ предвиђања“, *Врбаске новине*, 7. 10. 1938, 2.

30 „Neko gradi, neko razgrađuje“, *Врбаске новине*, 25. 11. 1938, 1.

31 „Једина истина“, *Врбаске новине*, 11. 11. 1938, 1.

знања да онај који гласа против Стојадиновићеве листе гласа за разбијање државе. Дан пред изборе пренесен је текст из централног партијског листа Самоуправа кога је потписао новинар и пропагандиста Данило Грегорић у коме је жестоко критикована опозиција са насловом „Нико више не верује лажи“.³²

У последњој недељи пред изборе појавиле су се у *Врбаским новинама* и пароле које су исписиване на врху и дну страница листа. Ово се може довести у везу са инструкцијама за спровођење пропаганде које је осмислио сам Стојадиновић а које су предвиђале појачану активност како се ближи изборни дан. Неке од тих паролa биле су: „Ко гласа за опозицију тај жели девет влада, девет скупштина и девет пута већи порез него што је данас“, „Ако желите још боље цене својим производима и још мање порезе ви ћете гласати за листу др Стојадиновића“, „Сви грађани који желе економско благостање и мир, гласаће за ЈРЗ и листу г. др Стојадиновића“, „Ко је за Југославију и братску слогу – тај ће гласати за Милана Стојадиновића“, „Ратници и инвалиди гласајте за Милана Стојадиновића који је једини показао разумевање за ваше заслуге“ и друге. Видимо да је фокус био на оним паролaма које су биле од значаја за локалну заједницу везано за порез, цене пољопривредних производа, ратне ветеране и инвалиде.

С обзиром да у то време у Краљевини Југославији није постојала институција изборне тишине *Врбаске новине* су искористиле и свој број објављен на дан избора да преко сваке мере хвале резултате владе и најжешће критикују опозицију. Са страница листа избијала је сигурност у убедљиву победу Стојадиновићеве листе. Све то међутим није довело до исхода који су Матко Кумарић и они који су стајали иза листа очекивали.

Резултати избора објављени су у броју од 15. децембра. Сам наслов који је говорио о огромној већини за Стојадиновића у целој земљи био је далеко од истине (у стварности 54% према 45% Мачекова листе).³³ Занимљиво је да је управо најмања разлика између власти и опозиције од свих бано-

32 „Нико више не верује лажи“, *Врбаске новине*, 10. 12. 1938, 1.

33 Стојадиновићева листа добила је 1.643.783 а Мачекова 1.364.424 гласова.

вина била у Врбаској 50,69% за ЈРЗ и 48,74% за опозицију, дакле разлика од нешто мање од 2% односно нешто више од 4.000 гласова.³⁴ Процент излазности од 79% био је сличан оном са претходних парламентарних избора али је тада владајућа листа добила близу 56% гласова.³⁵ Занимљиво је рећи да је у самом граду Бања Лука Стојадиновићева листа добила око хиљаду гласова више од опозиционе али је зато убедљиво потучена у срезовима Добојски, Дубички, Маглајски, Приједорски и Дервентски, односно у 12 од 26 срезова у бановини.³⁶ То је укупно био лошији резултат у односу на општинске изборе две године раније када је ЈРЗ добио 105 а опозиција и неодређени 54 општине у бановини.³⁷ То су текстови из *Врбаских новина* покушали да релативизују пишућу о „највећој победи“ на „најслободнијим скупштинским изборима“ у Краљевини.³⁸ Такође, лист је покушао да представи да је Стојадиновић добио апсолутну подршку српског народа што није одговарало реалности јер је на изборима једино српски народ у Краљевини показао већу подељеност (61:39%), док су остали били далеко хомогенији (Хрвати су рецимо гласали 96% за опозициону листу).³⁹ На том задатку искористили су пропагандно тумачење из централе познато као „За кога је гласала Шумадија“ где се наводи да је у Преткумановској Србији Стојадиновић добио чак 81 од 90 срезова.⁴⁰ Наравно, утисак о убедљивој победи давао је и изборни закон који је предвиђао да листа која има највише гласова на изборима аутоматски добија 2/3 мандата у скупштини, па је укупан распоред био 303 посла-

-
- 34 Трећа листа Димитрија Љотића добила је у Врбаској бановини 1.205 гласова односно 0,57%.
- 35 Резултате парламентарних избора из маја 1935. видети у: Симић, Пропаганда Милана Стојадиновића, 236.
- 36 „Резултат избора у Врбаској бановини“, Врбаске новине, 15. 12. 1938, 2.
- 37 Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića (1935-1937)*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985), 169.
- 38 „Највећа победа“, Врбаске новине, 16. 12. 1938, 1.
- 39 Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, (Београд: Институт за савремену историју, 1994), 74.
- 40 АЈ, 37-6-477. Ту анализу објавили сви провадини листови на челу са листом Време.

ника за ЈРЗ а 67 опозицији. Та чињеница довела је до тога да је упркос готово изједначеном броју гласова, из Врбаске бановине од 26 изабраних посланика чак 20 било из ЈРЗ а само шест из опозиције.⁴¹ Све то није променило утисак да је број гласова које је добила влада био незадовољавајући, а да је велика већина Хрвата била против ње. Између осталих то је био и један од разлога за смену Милана Стојадиновића у фебруару 1939, промена која ће довести до споразума Цветковић-Мачек крајем августа и стварања Бановине Хрватске.

Пропаганда Милана Стојадиновића у Врбаској бановини кретала се у општездатим оквирима из централе у Београду али је имала и доста локалних елемената прилагођених простору и ситуацију. Из свега може се закључити да је она имала само ограничен успех и да није могла да надомести с једне стране очигледне недостатке мера које је влада спроводила, а с друге стране националну, верску и партијску подељеност становништва у Краљевини Југославији.

41

„Списак нових народних посланика“, Врбаске новине, 16. 12. 1938, 1.

Извори

Необјављени извори

Архив Југославије (А):
Фонд Централни прес-биро;
Збирка Милана Стојадиновића.

Објављени извори

Краљевина Југославија. Општа државна статистика. Статистички годишњак 1934–1935. књига VI. Београд: Штампарија „Раденковић“, 1936.

Kraljevina Jugoslavija. Opšta državna statistika. *Statistički godišnjak 1938–1939*. knjiga IX. Beograd: Državna štamparija, 1939.

Штампа

„Говор шефа Централног пресбироа г. др Косте Луковића“, *Врбаске новине*, 28. 10. 1938, 1–2.

„Dvogodišnjica rada vlade g. dr Milana Stojadinovića, VI 1935 – VI 1937“, *Врбаске новине*, 25. 6. 1937, 1.

„Dobro došao Vođo i Šefe“, *Врбаске новине*, 20. 11. 1938, 1.

„Једина истина“, *Врбаске новине*, 11. 11. 1938, 1.

„Јуче у Бањој Луци 4.000 лица посетило изложбу Три године владе др М. Стојадиновића“, *Врбаске новине*, 30. 10. 1938, 2.

„Леп одазив присталица ЈРЗ из Бања Луке“, *Врбаске новине*, 23. 11. 1938, 2.

„Манифестациони збор ЈРЗ у Бос. Новом“, *Врбаске новине*, 23. 11. 1938, 1.

„Моћ предвиђања“, *Врбаске новине*, 7. 10. 1938, 2

„Najveća pobjeda“, *Врбаске новине*, 16. 12. 1938, 1.

- „Највећи државник Југославије“, *Врбаске новине*, 9. 10. 1938, 1.
- „Националисти без национализма, демократи без демократије“, *Врбаске новине*, 28. 10. 1938, 2.
- „Neko gradi, neko razgrađuje“, *Врбаске новине*, 25. 11. 1938, 1.
- „Нико више не верује лажи“, *Врбаске новине*, 10. 12. 1938, 1.
- „Партизанска посла“, *Врбаске новине*, 21. 10. 1938, 2.
- „Приказивање филма Путем препорода“, *Врбаске новине*, 4. 12. 1938, 4.
- „Просветна политика владе г. д-р Милана Стојадиновића“, *Врбаске новине*, 23. 6. 1937, 1.
- „Резултат избора у Врбаској бановини“, *Врбаске новине*, 15. 12. 1938, 2.
- „Списак нових народних посланика“, *Врбаске новине*, 16. 12. 1938, 1.
- „Три године владе г. др Милана Стојадиновића“, *Врбаске новине*, 26. 6. 1938, 1–2.

Литература

- Војиновић, Перко. *Врбаска бановина у политичком систему Краљевине Југославије*, Бањалука: Филозофски факултет, Одсек за историју, 1997
- Jovanović Stoimirović, Milan. *Dnevnik 1936–1941*. Novi Sad: Matica srpska, 2000.
- Kumarić, Matko. *Monografija Vrbaske banovine*. Banja Luka, 1932.
- Микић, Ђорђе. *Политичке странке и избори у Босанској Крајини*, Бањалука: Институт за историју, 1997.
- Радојевић, Мира. *Удружена опозиција 1935–1939*. Београд: Институт за савремену историју, 1994.
- Симић, Бојан. *Пропаганда Милана Стојадиновића*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2007.

Stojadinović, Milan. *Ni rat, ni pakt*. Rijeka: Otokar Keršovani, 1970.

Стојнић, Бојан. *Штџамџа и штџамџарије у Бањалуци (до 1941)*, Бањалука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2006.

Stojkov, Todor. *Vlada Milana Stojadinovića (1935-1937)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985.

Cull, Nicholas. Culbert, David. Welch, David. *Propaganda and mass persuasion, A historical encyclopedia, 1500 to present*, Santa Barbara/Denver/Oxford: ABC Clio, 2003.

Интернет:

https://arhivrs.org/?blog_post=monografija-vrbaske-banovine-1932

Milan Stojadinović's propaganda in Vrbas banovina – the case of newspaper Vrbaske novine

Bojan Simić

Institute for Recent History of Serbia

Summary: *The Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of Kingdom of Yugoslavia from June 1935 to February 1939 Milan Stojadinović was well aware of the importance of propaganda and he paid special attention to it and worked on its implementation on a daily basis. One of the strongholds of Stojadinović's propaganda was the press. In the late Thirties in Sava Banovina there were 389 newspapers and magazines while in Vrbas Banovina were only four during 1938. Bearing that in mind, the existing papers in Vrbas Banovina were very important for government propaganda. The central place among them had Vrbaske novine from Banja Luka, the newspaper that was the official paper for Vrbas banovina. Vrbaske novine was tied with the Central Press Bureau, unofficial propaganda ministry, and party central in Belgrade, from where it received texts and photographs. The newspaper during the years of Stojadinović's government firmly supported its policy, praised its results and glorified its president. That activity had its peak during the election campaign in the fall of 1938. The propaganda carried out by the Vrbaske novine despite following the instruction from the central had its local elements that were adjusted for the people living in the Vrbas Banovina.*

Key Words: *Vrbas Banovina, Milan Stojadinović, Vrbaske novine, Propaganda, Press*